

שיטות הראשונים בדיני תורה הנובעים מגדר "שכינות"

באר יסוד לפלוגתות ברין תוספת שבת ויו"ט וברין ננעי בתים ע"פ חקירה כללית בגדר דיני התורה שמצד "שכינות" וסמיכות ב' דברים / יבאר לפ"ו חילוק רש"י והרמב"ם בביאור הסוגיא דסוף סוכה

אלא שבזה נתבארה היטב שיטתו בסוגיין ובהך דינא דנגעי בתים. ושייכא מילתא לחקירה יסודית בגדר חלות דין שע"י "שכינות" וסמיכות שמצאנו בכמה הלכות, כמשי"ת.

ויובן בהקדים ב' דרכים שמצאנו בראשונים בדין בר מצרא (ב"מ קח.), דקיי"ל שיש זכות קודמת לקנות קרקע העומדת לימכר למי שיש לו קרקע בשכינות אליה, ורשאי לסלק לוקח אחר ולקנותה לעצמו, והוא מדכתיב "ועשית הישר והטוב", דטובה היא לבר מצרא שיהיו שדותיו סמוכות זו לזו. דהנה יש לחקור בזה טובא אם הך דינא ד"ועשית הישר והטוב" היינו רק – כפי ההבנה בפשטות – שזהו "דין בהנהגה" שחל על הלוקח האחר לנהוג כן ולסלק עצמו או שמתוך כך שזהו הישר והטוב נתחדש גם דין וחלות

גרמ"י בסוף סוכה "אוי לרשע אוי לשכינו, טוב לצדיק טוב לשכינו". ונמצא גם בדברי חז"ל (תנחומא פרשתנו יב, במדבר"ר פ"ג, יב) גבי סדר חניית השבטים שבפרשתנו, דנסמך דגל ראובן למשפחות בני קהת שחנו שניהם תימנה: "מכאן אמרו אוי לרשע ואוי לשכנו" שנעשו כולם בעלי מחלוקת ונצטרפו לקרח ועדתו, עיי"ש.

והנה בפרש"י סוכה שם הביא מה שמצינו דבר זה לא רק במילי דאגדתא אלא אף להלכתא, והוא מה דתנן בספרא (וכ"ה בנגעים פי"ב מ"ו) גבי נגעי בתים, דכותל המפסיק בין שני בתים ונראה נגע בכותל לצד בית זה, בעל הבית האחר צריך ג"כ לחלוץ, דכתיב "וחלצו את האבנים" לשון רבים, וקאמר עלה "מכאן אמרו אוי לרשע אוי לשכינו". ולהלן ית' דמה שהביא שם רש"י דין זה אינו בדרך דוגמא בעלמא,

בכמה מדיני התורה, אם הדבר יוצר קשר מהותי בין הסמוכים ופועל שינוי בעצם השכן (כבנדוד"ד שחל קצת קנין בגוף השדה הסמוכה) או שהיא שייכות חיצונית בלבד (שחל עי"ז רק דין בהנהגה גרידא על הלוקח המבקש את השדה שבשכינות אליו).

ישוּב יש להרחיב הדבר ולכורכו בסוגיא נוספת (אף שבפשטותם של דברים אין הסוגיות תלויות זב"ז), ולומר בדרך מחודשת דהחקירה הנ"ל היא גם נקודה משותפת לפלוגתא שמצאנו בדין תוספת מחול על הקודש דשבת ויו"ט, שיש חלות דין שבת ויו"ט על זמן הסמוך להם, ונתבאר בארוכה במק"א [לעיל פרשת יתרו סימן ג] דמחלוקת הפוסקים [כנסמן שם] אי רשאי לקיים מצות קידוש ואכילת שבת בזמן התוספת יסודה בפלוגתא אם רב גוברא של סמיכות הזמן לשבת לגרום שקדושת השבת והיו"ט עצמה תתפשט עליו או שאין זה בכח הסמיכות וכל שהסמיכות פועלת הוא שבזמן זה יהיה דין על הגברא להינזר ממלאכה וכו'. והיינו נמי כדרך ב' צדדי החקירה דלעיל בהגדרת כוחה של שכינות וסמיכות בדני התורה.

ומעתה יש לבאר כמין חומר החילוק בין רש"י להרמב"ם בסוגיין דסוף סוכה, דהנה ענין השכינות הובא התם גבי הא דתנן במתני' התם שקנסו את משמרת בילגה ש"בילגה לעולם חולקת בדרום", היינו דהגם שמצד הדין "הנכנסין חולקין בצפון", שהמשמרת הנכנסת לעבודה נוטלת חלקה בקדשים בצד צפון (דצפון עיקר, שהוא מקום שחיטת ק"ק. רש"י), נקנסה משמרת בילגה לחלוק בדרום

על החפצא, דמחמת שישר וטוב כך אזי חלה גם בעלות מסויימת לבר מצרא על השדה הסמוכה אליו (ובמילא נובע מזה החובה על הגברא, שעל הלוקח להסתלק מחמתו), ויסוד לדרך זו מצאנו בלשון הנמוק"י בסוגיין, שכתב "כאילו יש לו קצת קנין בגופו של קרקע". ונתבאר בזה במק"א [ראה להלן פרשת ואתחנן סימן א] די"ל שנחלקו בדבר רש"י והרמב"ם, דרש"י בסוגיין הדגיש בלשונו רק שהוא הנהגה טובה החלה על הלוקח, דהוי "דבר שאי אתה נחסר כ"כ שתמצא קרקעות במקום אחר ולא תטריח על בן המצר להיות נכסיו חלוקים", אבל הרמב"ם נקט בלשון דלא קאי על הלוקח והדברים מורים דלדידיה הוא דבר ישר וטוב בגוף סדרי הקנינים כו', עיי"ש איך עפ"ז עולים יפה החילוקים בין רש"י להרמב"ם בדין המוכר לעכו"ם ובעוד פרטים בסוגיין.

והנה ידוע בדרכי הלימוד שמצאנו בכמה מספרי גדולי ישראל, דיש מקום לכרוך זב"ז גם סוגיות וענינים שבהשקפה ראשונה אינם תלויים זב"ז, והוא על ידי מציאת עומק של נקודה משותפת וסברא מופשטת אחת העומדת ביסוד שני הנידונים (אלא שבכל סוגיא מתלבשת סברא זו בתחום אחר לגמרי), וכדרך לימודו הידועה של הגאון מרוגטשוב. ומעתה י"ל דיש יסוד עמוק לפלוגתא הנ"ל, ובאמת אין המחלוקת נעוצה רק בחקירה פרטית השייכת לדין זה (אם דין "טוב וישר" חל על הגברא או שע"ז נוצרת חלות גם על החפצא), אלא תליא מילתא גם בשתי סברות כלליות בהגדרת כוחה ופועלתה של שכינות וסמיכות שמצאנו

גבי בר מצרא, דלרש"י שכח פעולת שכינות הוא ענין חיצוני בלבד, היינו שאין ה"שכין" (השדה) עצמו משתנה להיות כגופו של האחר הסמוך לו, ואפילו גבי "אוי לרשע ואוי לשכינו" היינו רק שעונש חל עליו נמי, אבל להרמב"ם היא שייכות פנימית ומהותית, והיינו גם לענין הרשעות גופא, שנעשה רשע כמותו [ודו"ק דזהו החילוק בין לשון התנחומא דלעיל בריש הדברים שהזכיר גבי השכינות לעדת קרח רק ענין העונש, ש"אבדו עמו במחלוקתו", דלא כבמדרש רבה ש"לפי שהיו סמוכים להם כו' היו כולם בעלי מחלוקת" (ועיי"ע בלקו"ש חל"ג במדבר ב, בשיטת רש"י על התורה, וראה שם בהערה 33, ואכ"מ). ועיי" בארוכה שי' הרמב"ם רפ"ו מהל' דיעות ד"רך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר ריעיו וחביריו כו'], ומעתה מחזור דכיון שהעונש על הרשעות הוא בא, לרש"י סו"ס צ"ל עונש השייך להרשע שיש כאן – בילגה עצמה (שלולא הקנס היתה יכולה לשחוט ולהשתמש בטבעתה וחלונה כו', ולפ"ז צ"ל דאף "חולקת בדרום" היינו לא מפני מה שחולקין זכרי כהונה, כגון לחם הפנים (תוספתא זבחים פ"ו, ז), אלא אף שאר דברים המתחלקים שם למשמרת דשייכי גם בנשים, כגון עורות המוספין (עיי' רש"י ד"ה באימורי במתני' לעיל נה:; וכן רש"י בסוגיין ד"ה ובמוספין), וע"ע), דהאחרים רק נגררים עמה בענשה אבל העונש בודאי מתייחס להרשע עצמו, משא"כ להרמב"ם דנעשו גם בני המשמרת רשעים בעצמם – שפיר העונש הוא בדבר השייך רק לזכרי כהונה.

ומעתה י"ל בכוונת רש"י בסוגיין גבי נגעי בתים, וז"ל: "בתורת כהנים תניא

לעולם [כמו היוצאין], וכן קנסוה ש"טבעתה קבועה וחלונה סתומה" (כמשי"ת להלן בכוונת הדברים), והובא בסוגיין בטעם הך קנסא, דהוא משום "מעשה במרים בת בילגה שהמירה דתה כו'" (עיי"ש בארוכה), ופריך, אמאי נקנסה כל המשמרת על כך, ומשני "אוי לרשע אוי לשכינו טוב לצדיק טוב לשכינו כו'".

ומצאנו ב' פירושים בהא ד"טבעתה קבועה וחלונה סתומה". דרש"י ביאר ד"טבעתה" קאי בטבעות הנתונות באבני רצפה דבית המטבחים עבור הכנסת צואר הבהמה לשחיטה, וטבעת משמרת בילגה קבועה ואינה נהפכת כדי שתשתמש בטבעת של אחרים וגנאי הוא לה. ו"חלונה" היינו החלונות בעובי הכותל שבהם היו גונזים סכיני השחיטה, ושלה היה סתום כדי שתשתמש בשל אחרים. אבל הרמב"ם בפיה"מ כתב ד"טבעת" היינו הטבעות שבהן תולין הבהמות להפשיטן, והחלונות היינו מקום הנחת בגדי כהונה של כל משמרת. ולכשתדוק, לפרש"י נמצא דהקנס היה בענינים השייכים גם לנשים, כי שחיטה כשרה באשה ואפי' לכתחילה (ע"י סכין ארוך כו'), כמבואר בזבחים לא: ואילך, אבל להרמב"ם נקנסו בדברים השייכים רק לזכרי כהונה, הפשט קרבנות בעזרה (ראה תמיד פ"ג מ"ה, מדות פ"ג מ"ה, רמב"ם הל' ביהב"ח פ"ה ה"ג. ועיי' רש"י ותוס' קידושין נב:), וכ"ש בגדי כהונה שהם לצורך עבודת מקדש בלבד, ראה לשון הרמב"ם בסה"מ צ"מ"ע לג (ונשים פסולות ל"עבודה", דמקבלה ואילך מצות כהונה כו' – זבחים שם).

וא"כ י"ל דאזלי לשיטתיהו הנ"ל

חולצין הוא (רק) "באבן שבמקצוע".

ובאמת דרש"י אזיל בזה לשיטתו בחולצין קכח: בפירוש הא דתנן בנגעים פי"ג מ"ב (וכ"ה בתו"כ מצורע יד, מה) "אבן שבזוית כשהוא חולץ חולץ את כולו", שכתב ד"כולו" היינו "אבן המנוגעת שבזוית שנראה בבית זה ובבית זה, שכן דרך הזויות לתת שם אבנים גדולות המחזיקים את כל עובי הכותל ונראה משני צדדים" - שאבן זו יש עליה חיוב לחלוץ את כולה (גם הצד שלא נראה בו הנגע). אבל לא את כל חלקי הכותל המפסיק בין שני הבתים הללו. ולדברינו י"ל דרש"י לשיטתיה דההשפעה שע"י שכינות אינה השפעה חזקה כ"כ, עד שהשכן עצמו נעשה עליו שם "רשע" בעצמו, אלא זהו רק באופן מסובב וטפל אל הרשע עצמו, ולכן אינו חל אלא באבן המנוגע.

[וראה עוד בארוכה בלקו"ש חל"ג במדבר ב, דבאמת איכא בענין שכינות ג' שיטות (ושם מבוארים ג' דרכים בדין דשניהם חולצין דלעיל, ובשינוי בשיטת רש"י מן המבואר לעיל, עיי"ש), ועפ"ד מתבארים בדרך נפלאה ג' סגנונות שמצינו בדברי חז"ל הנ"ל בפרשתנו בענין "אוי לרשע ואוי לשכינו", עיי"ש ותמצא נחת].

וחלצו את האבנים, נגע באבן שבמקצוע שניהן חולצין, ואף על פי שהנגע לא נראה אלא בביתו של זה, מחמת שהיתה עינו צרה בכליו, חבירו לקה בשבילו, מכאן אמרו אוי לרשע אוי לשכינו כו". ובזה שינה מהגירסא שלפנינו בתו"כ (ומפשטות הפירוש בהך דינא), דז"ל התו"כ: "וחלצו מלמד ששניהם חולצים, מיכן אמרו אוי לרשע אוי לשכנו, שניהם חולצים שניהם קוצעין שניהם מביאים את האבנים" (ועד"ז הוא במשנה נגעים הנ"ל). והיינו בסתם ולא רק "באבן שבמקצוע", וכמו שפירש במשנה אחרונה לנגעים (פי"ב מ"ו ופי"ג מ"ב, ע"פ הרע"ב והר"ש למשנה נגעים פי"ג שם) שהדין ד"חולץ את כולו" הוא לא רק באבן שבזוית הבית (שנראית משני הצדדים), אלא בכל חלקי הכותל (שכנגד הנגע בצד השני) המפסיק בין שני הבתים, וזוהי כוונת המשנה בנגעים התם, ד"כותל מפסיק בין שני בתים ונראה נגע בכותל לצד בית זה" (לי' הרע"ב בפי"ב שם) - "שניהם חולצין" (משום "אוי לרשע אוי לשכינו"), שגם חבירו חייב לחלוץ האבנים שבחלק שלו (נגד הנגע). ולכאורה כן משמע מפשטות לשון הרמב"ם בפיהמ"ש (נגעים פי"ב שם) ומדבריו בהל' טומאת צרעת (פט"ו ה"ד). אבל רש"י הלא הדגיש דינא דשניהם